

İf'nin kabrine giderek burada bir süre oturan Yenikapı Mevlevihânesi postnişini Osman Selâhaddin Dede'nin emri üzerine kabir Abdülaziz devri ricâlinden, Âdile Sultan'ın eşi Kaptanıderyâ Mehmed Ali Paşa tarafından 1281 (1864-65) yılında demir şebekeli açık bir türbe haline dönüştürülmüş, zamanla eskiyen demir şebeke sökülerek türbe 1996 yılında taş işçiliğiyle yeniden inşa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 22/374, 585, 586; Müniri Belgradî, *Silsiletü'l-mukarrebîn ve menâkibü'l-mütakin*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2819, vr. 113^b-114^a, 140^{a-b}; Seyyid Nizamoğlu, *Câmiu'l-avâriif*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2335, vr. 17^b; Atâî, *Zeyli Şekâik*, I, 70-71; Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, *Divan*, İÜ Ktp., TY, nr. 333, s. 69; Mehmed Nazmi, *Hediyetü'l-ihvân*, İÜ Ktp., TY, nr. 1604, vr. 125^a; La'lfîzâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul, ts., s. 34-40; Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye*, Millet Ktp., Ali Emîri, nr. 1051, vr. 42^{a-b}; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 237; *Tomar-Melâmîlik*, s. 29; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 303-304; III, 228; Mehmet Ali Ayni, *Hacı Bayram Velî*, İstanbul 1343, s. 125; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s. 72-74; Hammer, GOR, VI, 236; Tayyib Okıç, "Quelques documents inédits concernant les hamzavites", *Proceedings of the Twenty Second Congress of Orientalists* (haz. Zeki Velidi Togan), Leiden 1957, II, 279-286; N. Clayer, *Mystiques état et société, Les halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours*, Leiden 1994, s. 86-89; Adem Handziç – Muhamed Hadzijihiç, "O Progonu Hamzeviya u Bosni 1573 Godine", *POF*, XX-XXI (1970-71), s. 51-69.

NİHAT AZAMAT

HAMZA BEY CAMİİ

Bulgaristan'ın
Eski Zağra şehrinde
XV. yüzyılda yapılmış cami.

Bugün Stara Zagora olarak adlandırılan ve eskiden Bulgaristan'daki Türk şehirlerinin en büyüklerinden olan Eski Zağra, XIV. yüzyılın ortalarından 1877-1878'e kadar Rumeli'deki önemli bir merkez olma durumunu korumuştur. Evliya Çelebi'nin 1062 Zilhiccesinde (Kasım 1652) burayı ziyaretinde mevcut on yedi cami ve mescidden bugün ayakta kalabilen tek ibadet yeri şehrin merkezinde bulunan Hamza Bey Camii'dir. Eskicami de denilen bu eser, Evliya Çelebi tarafından kalabalık cemaate sahip büyük bir ibadet yeri olarak tarif edilmiştir. Tam okunamayan cümle kapısı üstündeki üç satırlık Arapça kitâbesine göre, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emîr Süleyman Çelebi döneminde Emîr Hamza Bey tarafından 811 (1408-1409) yılında yaptırılmıştır. Burada adı geçen Hamza Bey'in tarihî kimliği tam olarak aydınlanmamıştır. M. Kiel bu hususta bir fikir beyan etmemiş, Ekrem Hakkı Ayverdi ise bunun Firuz Bey'in oğlu Antalya muhafızı Hamza Bey ile aynı kişi olabileceğini ileri sürmüştür. M. Süreyya Bey, bu zatın 833'te (1429-30) Eski Zağra'dan ayrılarak Sofya'ya gittiğini ve burada vefat ettiğini bildirir (*Sicill-i Osmânî*, II, 251). Hamza Bey Camii, üstündeki bir kitâbeden öğrenildiğine göre 1204'te (1789-90) bir tamir görmüştür.

Eski Zağra 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nda korkunç bir facia ile karşılaşmış ve buradaki müslüman halk bir katliama uğramıştır. Bu felâkette hemen hemen bütün Türk eserleri tahrip edilmiş ve müslüman halktan sağ kalanlar göçe zorlanmıştır. Minaresi yıkılmış ve tahrip edilmiş olan Hamza Bey Camii, müslüman ahalinin yeniden şehre döndüğü sırada Osmanlı hükümetinin baskısı ile halka teslim edilince tamir edilerek ibadete açılmıştır. Daha sonra tekrar ibadete kapanan cami yıllarca kapalı olarak ayakta kalmıştır. 1966 Ağustosunda Bulgaristan'da yapılan bir inceleme gezisinde bu tarihî eserin bakımsız fakat ayakta olduğu görülmüştü. Ekrem Hakkı Ayverdi 1969 ve 1982 yıllarındaki ziyaretlerinde camiyi ancak dışından görebilmiş, öl-

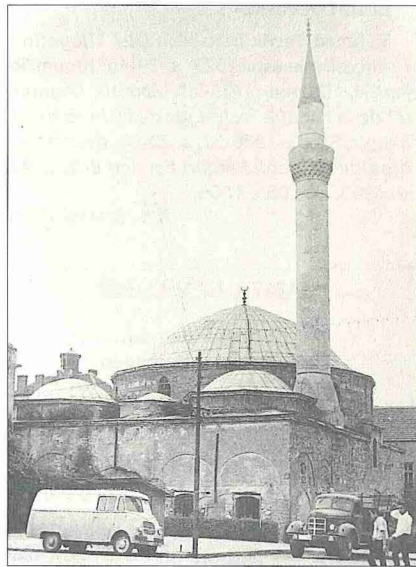
çüsünü dahi tam alamadığı yapıyı çok kötü durumda bulmuştur.

Hamza Bey Camii, üç bölümlü son cemaat yerini takip eden kareye yakın (19,32 x 20,50 m.) bir harime sahiptir. Bu mekânın üstünü örten 17,50 m. kadar çapında yüksek kasnaklı kubbesiyle mâbed, Osmanlı dönemi camileri arasında kubbe büyüklüğü bakımından özel bir yere sahiptir. Binanın dış yüzü pek intizamlı olmayan taş ve tuğladan diziler halinde örülmüştür. Kubbe kasnağında taş ve tuğla tekniğinin esas duvarlara göre daha düzenli oluşu ve buradaki oval pencereler kasnakla kubbenin çok geç dönemde yenilediğine işaret sayılabilir. Hatta kubbenin tam yuvarlak olmayışı da belki bu yüzdendir. Son cemaat yeri tuğla pâyelere binen kemerlerle ayrılmış olup yanlarda da ortasında bir pâye bulunan çifte kemer vardır. Buradaki üç bölümden iki yanda olanlar birer büyük, ortadaki ise daha küçük bir kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yeri kubbelerinin üçü de sekizgen kasnaklıdır. Geç bir dönemde buradaki kemerlerin içleri doldurularak örülmüş, sadece bazı pencereler açıklıkları bırakılmıştır.

Rumeli'deki minarelerin çoğu gibi ince ve uzun gövdeli olan minaresi esas beden duvarı ile son cemaat yeri köşesi üstünde yükselir. Merdiveni buradaki duvar kalınlığı içinde bulunduğu göre M. Kiel'in sandığı gibi sonradan ilâve edilmiş olmaz. Büyük kubbenin kareden kasnağa geçişi geniş çaplı tromplarla sağlanmıştı. Harim, her cephesindeki ikişer alt ve birer üst (kıble cephesinde iki) pencereden aydınlanmıştır, ayrıca kubbe kasnağında bir dizi oval biçimli pencere açılmıştır. Türk yapı sanatının klasik dönemine yabancı olan bu pencerelerin XVIII. yüzyıl sonlarındaki tamirde bu şekle sokulduğu düşünülebilir. Esasen mihrap ve kemerlerin araları ile kubbe pencereleri etrafındaki kalem işi nakışlar çok açık şekilde barok üslûbuna işaret eder. Ahşap mahfil ile mermer minberi de üslûpsuz basit eklemelerdir. Böylece Hamza Bey Camii'nin, geç bir dönemde belki bir yangın arkasından büyük ölçüde değişiklik ve tamir görmüş olduğunu söylemek mümkündür.

Bulgaristan'da 1980'li yıllarda hüküm süren Türklüğün ve Müslümanlığın kökünü kazıma politikası esnasında büyük bir zarar görmeyen bu mâbed, yumuşama politikasının ön planda tutulduğu günümüzde (1977) tamir edilerek ibadete açılmayı beklemektedir.

Eski Zağra'daki Hamza Bey Camii'nin 1966 yılında çekilmiş bir fotoğrafı (Semavi Eyice fotoğraf arşivi)

BİBLİYOGRAFYA :

Evlıya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 379; *Sicill-i Osmânî*, II, 251; Hüseyin Râci Efendi, *Târihçe-i Vak'a-i Zağra*, İstanbul 1326; a.e.: *Zağra Müftüsü'nün Hâtıraları* (haz. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, ts.; Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul 1942, s. 136; F. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien*, München - Wien 1944, s. 49-50; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, 137-138, rs. 181-184; Muhammed Topçiyef, *el-Mesâcid ve'l-müslimûn fi Bulğaryâ* (trc. Abdullah es-Süfî), Sofya, ts. (Bulgaristan başmüftüsü tarafından hazırlanan bu çalışmada caminin iskeleli iki fotoğrafı yayımlanmış olup bu resimlerden caminin tamir edildiği anlaşılmaktadır); M. Kiel, "Some Early Ottoman Monuments in Bulgarian Thrace", *TTK Belleten*, XXXVIII/152 (1974), s. 636-644, rs. 1-8.

SEMAYİ EYİCE

HAMZA BEY CAMİİ

Makedonya'nın Manastır şehrinde
XV-XVI. yüzyıllarda
yapıldığı tahmin edilen cami.

Caminin hangi tarihte yapıldığı bilinmediği gibi bânisi Hamza Bey'in kimliği de aydınlatılamamıştır. Manastır'daki camilere dair bir makale yayımlayan Kroum Tomovski bu eseri XVIII. yüzyıla ait olarak göstermekte, Ekrem Hakkı Ayverdi ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Gerçekten Hamza Bey Camii'nin mimarisi ve duvar tekniği Osmanlı dönemi Türk sanatının klasik çağına işaret etmektedir. Ayverdi'nin buradaki incelemeleri sırasında oldukça harap durumda gördüğü cami kapalı idi ve pencereleri taşlarla örülmüştü. Şehir henüz Osmanlı hâkimiyetinde iken *Manastır Vilâyetinin Târihçesi* adlı bir monografi neşreden Mehmed Tefik Bey'in eserinde adları geçen camiler arasında Hamza Bey Camii'ne rastlanmaz. Ayverdi'nin görüp fotoğrafını ve planını yayımladığı cami herhalde başka bir adla tanınmaktadır.

Hamza Bey Camii'nin etrafını moloz taşlardan örülmüş bir avlu duvarı çevirir. Yarım yuvarlak kemerli kapısının biçiminden ve üstündeki 1273 (1856-57) tarihli kitâbeden anlaşıldığına göre bu duvar ve girişi XIX. yüzyıl ortalarında şimdiki şekliyle yapılmıştır. Caminin esas son cemaat yeri bilinmeyen bir tarihte yıkıldığından yerine basit bir giriş mekânı uyduurulmuştur.

Caminin ana binası taş ve tuğladan karma teknikte inşa edilmiştir. Dört sıra tuğladan oluşan hatılların aralarında muntazam yontulmuş tek sıra halinde taşlar vardır. Bu duvar tekniğinde dikkate de-

ğer bir husus da taşların aralarında diki- ne konulmuş iki tuğlanın yer almasıdır. Böylece her taş dört tarafından tuğlalarla çerçevelenmiş gibidir. Bu tekniğe Anadolu'da ve Rumeli'de bilhassa XV. yüzyıl mimari eserlerinde çok sık rastlandığı göz önünde tutulursa Hamza Bey Camii'nin yapım tarihinin XVIII. yüzyıla kadar getirilemeyeceği anlaşılır.

Dikdörtgen planlı caminin mihrabı, kitleden taşan dikdörtgen biçimde bir çıkıntının içine yerleştirilmiştir. Kurşun örtülü kubbe sekizgen şeklindeki sağır bir kasağa oturur. Mihrap çıkıntısında üstte bir çiftte pencere olmasına karşılık yan cephelerde alt seviyede çıkıntıda bir, harimde ikişer pencere açılmıştır. Başka camilerde rastlanmayan bir özellik de bu pencerelerin kemerlerinde kendini gösterir. Burada normal olarak kullanılan sivri tahfif kemerlerinin yerine üç kademe halinde yukarı doğru sivrilen az derin nişler yapılmıştır. Âdeta mihrabı andıran bu kapı üstlükleri, Türk sanatında bazan hamamların içlerindeki ara geçitlerde görülmekle beraber cami mimarisi için yabancısıdır.

Hamza Bey Camii'nin on iki cephele gövdeye sahip kesme taştan bir minaresi vardır. Orijinal görünümü bozulmadan günümüze kadar gelebilen bu minarenin şerefe çıkmaları mukarnaslarla sağlanmıştır.

Makedonya Cumhuriyeti İslâm Birliği'nin teşebbüsüyle 1995 yılında caminin restorasyon projeleri hazırlanarak tamirine başlanmış, ancak iki yıl süren çalışmaların tamamlanmasından sonra imkânsızlıklar sebebiyle restorasyona ara verilmiştir. Cami halen ibadete açık değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Tefik Bey, *Manastır Vilâyetinin Târihçesi*, Manastır 1327, s. 39-45; Kroum Tomovski, "Dzamiî u Bitola", *Zbornik (Annuaire) de la Faculté Technique de l'Université de Skopje*, Skopje 1956-57, s. 29-60; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II-III*, s. 97, nr. 4903, rs. 1065, 1066.

SEMAYİ EYİCE

HAMZA BEY CAMİİ

Rodos adasında
inşa tarihi bilinmeyen
bir cami.

Adanın merkezi olan Rodos şehrinde kalenin içinde bulunmaktadır. Üstünde kitâbesi olmadığından yapım tarihi ve kurucusuna dair bilgi edinilememiştir. Her

ne kadar Zeki Çelikkol, inşasının pek eski olmadığı şeklinde bir rivayetten söz ederse de mimarisi bunu doğrulamaz. Hamza Bey Camii XVI-XVII. yüzyılların mimari ve teknik özelliklerine sahip görünmektedir.

Hamza Bey Camii klasik kare planlı harime sahip küçük bir yapıdır. Son cemaat yeri üstü saç kaplı, öne meyilli basit bir sundurmada ibarettir. Ancak bu kısmın minare tarafındaki yan cephesinin muntazam kesme taştan bir duvar halinde olması, evvelce mimari karakteri olan bir son cemaat yerine sahip bulunduğuna işaret eder. Fakat Rodos'ta İtalyan hâkimiyeti yıllarında da ince direklerle dayanmış saç kaplı özensiz sundurmanın varlığı H. Balducci'nin kitabındaki röloveden anlaşılmaktadır. Harimin kare kitlesiyle kubbenin üzeri alaturka kiremitlerle kaplıdır. Yan cephelerde altta ikişer, üstte tek olmak üzere üçer pencere, giriş cephesinde iki, kible cephesinde ise üstte tek pencere içeriği aydınlatır. Kubbe yaklaşık 7 m. çapında olup sekizgen biçimli sağır bir kasağa oturur. Kubbenin basıncı beden duvarları içindeki dört sivri kemer tarafından taşınmıştır. Balducci, çizdiği kesitte belirtmemekle beraber harimde kare mekândan kubbeye geçişi sağlayan kemerlerin altta üçgenler, üstte arı petekleri ve istalaktitlerle süslenmiş olduğunu yazmıştır. Caminin ahşap bir minberiyle mukarnaslı bir mihrabı vardır.

Girişi dıştan olan minarenin gövde ve şerefesini geç bir döneme işaret etmekte-

Hamza Bey Camii - Rodos

